

illimitatus, atque ab omni mente creata incomprehensibilis est. Equidem, etsi omnia Dei attributa, ac perfectiones, infinita esse hactenus ostensa non fuissent ex precedentibus corollariis, intellectus divinus infinitus, ac immensus, vel a suo objecto demonstraretur. Comprehendit enim omnia possibilis, presentia, ac futura, non solum absoluta, verum quæ conditione aliqua posita existere possent: quis autem et possibilis, et futura, et conditionata infinita esse numero negare audebit? ergo vel ex hoc tantum capite innitudo divinæ mentis satis demonstratur. Quod autem ab humana, ac etiam creata qualibet vel sublimissima intelligentia comprehendi non possit, luculentius est, quam demonstratione indigeat. Si enim ex objecti innitudine intellectus divinus immensus ostenditur; mens, quæ hunc infinitum intellectum comprehendat, etiam immensa sit, oportet. Comprehensio enim non simplicem objecti perceptionem denotat, sed omnium notarum, quæ in ipso continentur, claram, ac distinctam ideam indigitat. Hinc mens, quæ Deum comprehenderet, attributorum divinatorum intuitivam cognitionem, ac rerum omnium possibilium distinctam notionem habeat, necesse est; quod quam absurdum sit, nemo non videt.

640 Prop. 2. *Deo inest ratio perfectissima.* Demonstratur. Ratio est facultas veritates universales, earumque catenationem ac dependentias introspectendi (393): nec autem facultas in divino intellectu perfectissima est; quod sic ostendo. Nullus artifex opus suum exequi potest, nisi in mente exemplar, ac omnium partium nexum, sive ut ita dicam, anatomen habeat, in quo singula prout invicem connectuntur, ac unum constituunt, Intueatur: enim verò rerum omnium productarum mirabilis est ordo, ac dependentia; fluuntque catenatione quadam, ac dependentia, ita ut consequentia antecedentibus & connexa sint, et admirificè respondeant: in mente igitur illa disponente hoc eodem ordine, ac nexu mirabili existant, oportet. Nam, hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc illuc casu et temerè concursantibus potuisse effici, cuiquam sano videri potest? Aut verò alia, quæ (mibi videtur legendum aliqua) natura mentis, et rationis experts hæc efficere potuit, quæ non modò ut fierent, ratione egerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? „ *De Nat. Deor. lib. 2, cap. 44.*

641 Corol. Ratiocinatio propriè dicta, qualis a mente nostra efficitur, Deo convenire non potest: est enim descendens a veritate cognita ad aliam non cognitam deducendam; quod in Deo imperfectionem argueret. Eminentiore autem modo hanc in divino intellectu concipimus, qua-

quatenus nexus hic veritatum, quem nos labore, et conatu mentis, ab una in aliam veritatem progrediendo, deducimus, uno intuitu divinæ menti representatur. Quod ad primam, et secundam intellectus operationem attinet, nullus dubitare potest in divino intellectu perfectissimè reperiri. Nam et simplicissimo intuitu omnia limpidissimè, clarè, ac distinctè percipit; et connexionem aut incoherentiam attributorum distinguit, quod perfectissimum iudicium indigitat.

642 Prop. 3. *Deus gaudet scientia rerum omnium notionibus locupletissima, eo eminentiæ gradu, quod sine ulla imperfectione haberi potest.* Et quidem scientiæ omnes in mente creata imperfectæ existunt, laboriosè, ac progrediende quodam gradu inventa: in mente verò divina simplicissimus quidam intuitus est omnium veritatum, nulla deductione, aut progressu ab una in aliam anxia quadam inquisitione inveniendam; sed omnia nuda, & aperta sunt oculis ejus, veluti quum nos lucem intuemur nullo labore, aut conatu, sed simplici oculorum aperature, claritate perfundimur.

643 Schol. Pro re nata, ubi de libertate egimus, triplicis scientiæ, quam in Deo distinguunt theologi, notionem dedimus, ibique argumentum, quod ab humana libertate contra Dei præscientiam objicitur, solum manet. Quæstiones autem, quas hic agitare solent metaphysici quidam, theologos magis spectant, quam philosophos; quibus consultius est, ne ultra crepidam limites suos extendant.

CAPUT QUARTUM.

De Voluntate Dei.

644 Prop. 1. *Deus pollet voluntate, & quidem perfectissima.* Prob. Plura sunt possibilis, quam quæ actu existunt, aut exitura sint: ergo eorundem existentia ab aliquo debet determinari: sed omnis determinatio est effectus voluntatis: ergo in Deo, qui rerum existentiam statuit, voluntas sit, necesse est. Deinde Deus perfectissimo intellectu, ac ratione gaudet (633, 640): ergo omnem bonitatem cognoscit penitissimè. Enimverò bonum est objectum voluntatis, frustra que cognitio bonitatis inesset intellectui, si illam prosequi nequiret: ergo eo modo, quo Deo inest perfectissima cognitio, & voluntas adsit, oportet. Demum Ens perfectissimum omnem perfectionem includit: Deus autem & perfectissimus est, & facultas bonum prosequendi est procul dubio perfectio; inest igitur Deo.

645 Prop. 2. *Voluntas Dei liberrima est.* Prob. Libertas perfectio est in suo conceptu nullam imperfectionem involvens. Deus autem infinitè perfectus omnem puram perfectionem includere in se debet: ergo & libertatem. Deindè nulla bonitas creata illimitata est: ergo non potest Deum necessariò flectere ad se prosequendum: flecteret autem, si Deus liber non esset; nam ea, quæ producit, necessariò produceret: est igitur Deus perfectissimè liber. Demum si Deus liber non est, nihil est contingens; nam ratio sufficiens contingentium existentia esset necessaria, non solum quoad existentiam, verum etiam quoad operationem: omnia igitur essent necessaria, perindè ac Deus (599): essent etiam aeterna, nec ulla ratio extaret, cur hoc potius tempore, quam ab aeternitate existerent, ut est manifestum. Ineptum autem est respondere, quia rerum sic vertitur ordo: quum nihil sine ratione sufficiente existere possit (13); adeòque ratio, cur sic vertatur ordo rerum, adesse debeat.

646 Prop. 3. *Voluntas Dei est immutabilis.* Nam quum omnia attributa Dei sint ipsamet natura divina (636); Deusque sit immutabilis (623); & ejus voluntas mutationem pati non potest. Mutatio enim voluntatis in homine ab ejus limitatione procedit; neque enim omnia motiva cognoscit, dum voluntas movetur ad aliquid amplectendum; adeòque novis supervenientibus incitamentis ad alia flectitur. Deo autem omnia simul præsentia habenti, ac penitissimè cognoscenti, nihil novi supervenire potest, quod ejus voluntatem ad alia inflectat; unde trabalibus clavus fixum est, quod semel decrevit.

647 Schol. Decreta Dei alia sunt *positiva*, *permissiva* alia. Positiva illa dicimus, quibus rerum omnium contingentium existentiam decernit; permissivis decretis malum morale a libera voluntate creaturæ ponendum, existere permittit. Hæc autem multiplicia decreta unus, ac idem divina voluntatis actus existunt; eorumque diversitas a cogitatione nostra dependet, actus multiplicante, prout illos ad diversa objecta referimus. Deus igitur omnia simul ab aeternitate decrevit simplici voluntatis actu, præterita, præsentia, ac futura omnia comprehendente.

648 Dices. Si voluntas Dei est immutabilis, ejusque decreta firma, omnia necessariò eveniunt: nihil ergo contingens in rerum natura est, ac necessitate omnia fluunt. Resp. *dist. ant.* necessariò eveniunt necessitate consequente liberam Dei voluntatem, ac decretum, *conc. ant.* necessitate antecedente hanc voluntatem, *neg.* Dices iterum. Ergo frustra preces funduntur ad Deum, quum ab aeternitate statutum sit, quidquid eventurum est: nihil enim præsens actio immutare potest eorum, quæ jam inde ab aeterno statuta sunt. Resp. *neg. cons. & dist. probat.* nihil

præ-

præsens actio immutare potest, prout nunc est, *conc. ant.* prout fuit ab aeternitate prævisa a Deo, *neg.* Decrevit enim hoc Deus concedere ex prævisis precibus in tali occasione fundendis: quod si illas non fundis, hæc omissio ab aeterno prævisa ratio sufficiens est, cur hoc a Deo non impetres. Idem dicendum de remediis ad sanitatem obtinendam, aliisque mediis ab humana prudentia ponendis ad consecutionem cujusdam finis, ut est manifestum. Hoc antiquissimum est argumentum, quod ethnici etiam philosophi rationis lumine expunxerunt... *Quædam enim, ajebat Seneca, a diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, ut in bonum vertant, si admota preces fuerint, si vota suscepta.* *Q. Q. NN. lib. 2, c. 37.*

649 Schol. Illud discrimen assignant theologî inter sapientiam, ac scientiam divinam, ut hæc sit perceptio veritatum omnium, sive objectorum comprehensibilium; altera sit scientia præscribendi fines natura rerum convenientes, aptaque media eligendi ad finem præscriptum, finesque intermedios subordinandi ad ultimum sibi propositum (259); ita ut prima intermediis, hæc postremis invicem respondeant, apteque cohereant. In sapientia igitur tria consideranda veniunt, videlicet finis determinatio, mediorum electio, ac finium intermediorum ad ultimum subordinatio. Hinc eo sapientior quisque judicandus est, quo tria hæc rectius disponit, ac minus ab scopo aberrat. Si enim aut finem ultimum imperfectum, aut media minus congruentia, ac invicem pugnantia, vel demum inconnexos, nec mutuo subordinatos & consentientes fines intermedios elegerit, procul a sapientiæ laude censendus est.

650 Prop. 4. *Deus in suis decretis sapientissimus est.* Nam sapientis est propter finem agere; omniaque ad finem sibi præstitutum destinare; sed ex mirabili rerum omnium consensione, atque harmonia perspicuum est, & invicem eas consentire, & ad unum finem mirificè tendere: sapientissimè igitur decreta, & constituta sunt. Deindè mundus suo genere perfectus est (247): esset autem imperfectissimus, si nec finis, nec media, nec finium subordinatio in eo reperirentur, ut est luce clarius: est igitur sapientissimè dispositus, ac decretus. Demum homines parum sapienter se gerunt vel ab ignoratione finis determinandi, vel quia cognitione apta mediorum destituuntur, ex qua electio prava consequitur; aut denique ex insufficientia, ac limitatione, qua nec sciunt, nec possunt fines subordinare ad ultimum: atqui Deus omnipotens infinita scientia præditus, hujusmodi vitii laborare non potest: ergo quidquid decernit, sapientissima

Z 4

co-

cognitione statuit, & ad fines suos omnipotenter perducit. Nam ut ait Abadius:

*Omnipotenti olim, quum de nihilo extulit orbem,
Adiit infinita quidem, at non sola potestas;
Adfuit indivisa comes sapientia, & illa
Artificis quasi dextra manus fuit Omnipotentis:
Omnia secretis libravit pondere utrinque,
Mensuraque Deus iusta, numeroque pependit.
Mentis, & artis opus divina est orbis: & unus
Ipse auctor novit, qui facta est machina mundi...
Ludit in orbe Deus. Sed quanta in lusibus ipsi
Ars est, Artificis summi sapientia summa est.*

de Deo. Car. 9.

651 Corol. 1. Deus nihil sine fine vult, nec facit; finisque sibi praestitutus talis esse debet, qualis Deum decet. Quumque minimè eum deceat a finita bonitate moveri, ac sibi eam tamquam finem ultimum praestituere; nihil creatum finis ultimus divinae sapientiae esse potest, sed tantum increata illa Bonitas, sive ipse Deus sui finis ultimus, ac suae gloriae ostentatio in suis operibus esse potest. Hinc etiam nihil frustra facit, ac mediis ad finem magis conducentibus semper utitur. Unde ortum proverbium philosophis tritum: *natura abhorret superfluum*: atque etiam: *frustra fiunt per plura, quae fieri possunt per pauciora*. Nimirum infinitam Dei sapientiam omnia in numero, pondere, & mensura disponentem, huiusmodi imperfectiones humanam imbecillitatem sapientes minimè decet; plura nimirum, vel pauciora, aut inepta media seligere.

652 Corol. 2. Malum Deus neque velle, neque tamquam finem intendere potest. Ens enim perfectissimum, ac summè bonum, malum aut amare, aut, quod idem est, velut finem intendere, pugnantia involvit. Quamobrem dogma supremum philosophi, nedum christiani illud esse debet: *Deus fecit; igitur optimè factum est*. Furiosus enim hominis, ac delirantis phantasiae est ab limitata sua, ac tenebrosa mente sapientissimi Dei operationes metiri velle; perinde quasi chaos illud immensum relationum inter mundana omnia entia, naturamque inter corpoream ac intelligibilem catenationem mens limitata comprehendere posset. Sed ita fert humana superbia, ut quae vel parvam suam machinam, quam inhabitat, & cuius artificii magis conscia esse deberet, penitus ignoret; supremi Artificis opus, in quo punctum vix illa occu-

rupat, per summam temeritatem reprehendere non dubitet. Proh stultam arrogantiam!

653 Malum, prout ad rem praesentem attinet, *metaphysicum, physicum, ac morale* distinguere oportet. Malum *metaphysicum* est differentia a summa perfectione; sive ut alii explicant, quod rem ex natura sua imperfectam reddere censetur; quod malum est tantum negativum, quatenus a maiore perfectione recedit. *Physicum*, sunt effectus naturales, statum physicum rerum immutantes, ut morbi, tempestates &c. *Morale*, est transgressio legis divinae. Malum igitur metaphysicum adeò essenziale enti creato est, ut eo sublato, creatura Deus evaderet. *Physicum* etiam ab intrinseca limitatione rerum provenit, estque necessaria consecutio systematis universalis rerum creaturarum, e quarum conjugatione oriri debet. *Morale* demum malum e duobus principiis ortum ducit, e legum latione, quae e suprema Dei perfectione, ac gubernatione derivatur; ac hominis libertate, quae, eo ipso quod facultatem habet agendi, aut non agendi, legem transgredi potest. De bonitate *absoluta, & relativa* dictum est. art. 60.

654 Prop. 5. *Deus vult hominum felicitatem*. Prob. Innatum est homini felicitatis desiderium, nec unquam malum ut malum humana voluntas appetere potest (458): at hic conatus ab Auctore supremo non ob alium finem inditus est, quam ut suam beatitudinem requirat, cui enim bono dari debuit, si huic non suppeteret? Vult igitur hominum felicitatem. Dedit enim Deum, hominem naturae voce ad beatitudinem vocare, quam tamen minimè vult ipsi concedere: hoc enim vel homini vitio videretur, essetque veluti practicum mendacium, Dei sanctitatem ac veritatem deturpans, aliquas inclinationes & aversiones indere, ut hominem ludificaret.

655 Corol. Est igitur Deus summè bonus, bonitate nimirum relativa, qua nobis benefacere, ac se communicare vult; quam beneficentiam rectius appellaveris. De bonitate enim absoluta hic sermo non est, quam jam ostensum sit, Deum esse Ens perfectissimum (621), quod quidem bonitatem absolutam alio nomine indigitat. Beneficentissimus igitur est Deus; ac proinde media necessaria ad beatitudinem assequendam impertiri debet homini, cuius felicitatem intendit.

656 Dices. Si beneficus, ac summè bonus est Deus, hominisque felicitatem impensè desiderat, cur tot mala in mundo aut voluit, aut permisit? *Antiquam in limo rana cecinere quarelam*. Eloquenter aequè, ac impiè longa oratione hoc argumentum persequitur Cotta in lib. 3, de Nat. Deor. cap. 26. cui Lucretius, aliique praeferant.

R.

R. amplificationes oratorias omittendo, ut breviter rem expediā. Malum metaphysicum (653) quum rerum essentias comitetur, necessarium omnino est, quemadmodum essentia ipsa necessaria sunt. Malum physicum est tantum malum relativum respectu partis; nam in ordine ad totum consideratum, ad ipsius perfectionem concurrat (243): nec Deus ob querelas Lucretii, Cottæ, aliorumque ejusdem furfuris hominum, universale rerum systema immutare debebat, ad cuius perfectionem singularia hæc mala concurrunt. *Antiqui etiam remanent sceleris vestigia nostri*, quæ Deus summè justus vindicare debebat, peculiarium malorum immissione, quæ & simul systematis physici perfectio essent, & malum singulare relatè ad partem supplicio condigno afficiendam. Hoc argumentum peccati *originalis* non aded a philosophia alienum est, ut in confirmationem hujus argumenti adduci non possit. Semel, & iterum Cicero *lib. de Consol.* ejusdem meminit: „parumque sapiunt ii, qui hominem luendorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. „

Cur igitur (insistit Cotta, & vulgare est argumentum Epicuri, Marcionis, ac manichæorum) malum morale permisit Deus, qui felicitatem hominis *impensè* desiderat, in eumque beneficentissimus est? Funestum sanè donum est ratio, ac libertas, si homo in suam, ac aliorum perniciem, eandem convertere debebat: huncque abusum prænoscens Deus, si optimus, ac omnipotens est, aut libertatem, ac rationem tollere debuit; aut certè rationis abusum impedire. R. cum Abadio Car. 10.

*Tu quis homo es? Numquidne Deo sapientior es tu?
Ergo age, sume tibi mundi rectoris habenas:
Aude, inferque Deo lucem, ferto, inclyte, leges,
Quis melius deinceps regat, & sapientius orbem.*

Resp. 2. cum D. Thoma: „Ipsam autem totum, quod est universitas creaturarum, melius, & perfectius est, si in eo sint quædam, quæ a bono deficere possunt, quæ interdum deficient, Deo hoc non impediēte; tum quia providentiæ non est naturam destruere, sed salvare: ipsa autem natura rerum hæc habet, ut quæ deficere possunt, quandoque deficient; tum quia, ut dicit Augustinus in Enchiridio, Deus est aded potens, quod etiam bona potest, facere de malis. Unde multa bona tollerentur, si Deus nullum malum permetteret, „ 1. Part. Q. 44, art. 6.

Doctè Jacquierus hoc argumentum concludit, ac parabola evangelica illustrat, dicens: „Observandum tandem est, in eo peccare homines, quotquot bonitatem divinam suspectam habent, quod de ea judicent non in relatione ad

ad totum universum, & ad omnia Dei attributa, sed ad partem aliquam mundi dumtaxat. Sapissimè fallimur, quum singula ad nos ipsos referimus: ideòque res, & effectus illos aut utiles, aut bonos vocamus, qui nobis ipsis placere, prodesse, probarique solent; eos verò vicissim noxios, atque inutiles esse censemus, ex quibus nulla nobis utilitas aut jucunditas oriatur. Totam hanc de malo physico, & morali doctrinam illustrat parabola de zizaniis (*Matth. 13, v. 14.*) In ista parabola *ager* mundum denotat; *bonum semen* filios regni, hoc est homines a Deo electos; *zizania* significat homines improbos; atque inde apparet, Christum in ista parabola docere, unde sit malum, & cur eidem locus relinquatur in hoc mundo. Et quidem Christus rationem redditurus, cur malum morale ex hac rerum serie a Deo non tollatur, in hac parabola narrat, Patremfamilias noluisse a servis colligi *zizania*, ne simul triticum cum eis eradicetur; nempe Deus malum morale ex hac rerum serie non tollit, ne cum malo tollatur bonum. Paterfamilias semen bonum commisit terræ, non verò semen zizaniarum, quod commississe legitur inimicus. Quamobrem dici nequit, Deum voluisse absolute, ut zizania crescerent; prohibuit tamen, ne servi eadem eradicarent: quare dici potest, Deum absolute voluisse zizania non crescere, quumque servis praeceperit, ut zizania juxta triticum crescere sinerent, impedire noluit, quominus zizania crescerent: ergo Paterfamilias zizania crescere permisit, & quidem sapienter, ne scilicet triticum eradicaretur cum zizaniis, & spes messis excideret. Quia ergo Paterfamilias Deum, triticum homines probos, zizania improbos repræsentant; Deus, Christo Domino docente, malum in hac serie existere sapienter permittit; permittere autem ideò decrevit, quia ex permissione mali bonum oritur. Hac parabola doctrinam de origine, & permissione mali mirificè confirmat; mos enim fuit Christo Domino ardua dogmata ad imagines revocare, quarum ope adumbrari possunt. Quomodo autem Deus per bonitatem suam summam mala dirigat ad bona, luculentissimè patet ex historia Josephi a fratribus suis venditi (*Genes. 37.*), & maxime ex morte Christi Domini, cujus Joseph erat figura, „ (*Met. Par. 2, sect. 2, cap. 1, art. 2.*) Ex quibus omnibus illud evidenter descendit, quod & Baylius ipse non diffitetur invictè concludere; ac proinde legitimam hanc esse deductionem: Est in hoc mundo malum; ergo Deus potest illud permittere sine ullo sanctitudinis, ac sapientie detrimento. Ab actu enim ad potentiam invictum est argumentum; quod & dicta art. 652. denuò confirmat.

657 Prop. 6. *Deus leges ferre debuit, quibus humane*
fe-

felicitati consulere. Prob. Deus vult hominum felicitatem (654): homines autem sine legibus suam felicitatem obtinere non possunt: ergo necessaria fuit legislatio. *Prob. min.* Homo est limitatus, perturbationibus animi est obnoxius, perfectè liber ad agendum (500): sed his principiis veris stantibus, ad ejus felicitatem leges necessariae sunt: ergo sine illis suam felicitatem numquam assequetur. Ultimæ assumptionis partes singillatim ostendo. Mens humana ab limitatione sua sæpius in errores labitur, uti funesto experimento comprobatum habemus: plerumque appetitu sensitivo ducimur, ratione conculcata (455): denique libertas facultatem suppeditat patrandi id, quod felicitatem nostram labefactat; quod utinam adeo infrequens esset, ut in controversiam adduci posset. Necessaria igitur est aliqua lex voce naturæ hominibus dictata, quæ felicitati hominum consulatur, quæque malis ex imperfectione mentis, animi perturbationibus, ac libertatis abusu secuturis, quodammodo medeatur.

658 Corol. Ex hac prop. sponte descendit existentia legis naturalis, quemadmodum ab hac jus gentium, de quibus tot volumina ab Hobbesio ad nostra usque tempora conscripta sunt, ut his evolvendis vix ætas hominis sufficiat; veluti Spinozæ, Puffendorffii, Grotii, Seldeni, Tomasii, Barberacii, Burlamachii, Volffii, aliaque innumera testantur. Omissis speculationibus, quæ devios citatos auctores egerunt, lex naturalis in his tribus capitibus constituenda videtur: 1. Deo amor, obsequium, servitium exhiberi debent: 2. Nosmetipsos diligere, ac proinde tueri, & perficere debemus: 3. Hæc eadem aliis pro viribus etiam præstemus, oportet; ut suprema regula sit, *quod tibi vis fieri, fac & aliis; quod tibi non vis, aliis in idem ne feceris*. Hæc principia obvia, ac omnium hominum cordibus quasi insculpta sunt, ut naturæ vox merito censenda videatur. Applicatio quidem horum principiorum ad singulares casus ab perversis animi cupiditatibus plerumque erronea evadit, uti errores plurimi in scriptis modo citatis aspersi luculenter comprobant: cui malo medendo providentissimus naturæ Auctor vocem suam audire fecit, *loquens patribus in prophetis, ac novissimè locutus est nobis in Filio*: quas voces, si omnes, ut par est, auscultarent, nullus amplius errori locus superesset. Vide infra dicenda ubi de *Religione Christiana*. Ceterum de Jure naturali enucleatius agere nostri non est instituti.

CAPUT QUINTUM.

De Deo Creatore, & Conservatore.

659 *Producere*, ut a generaliore notione sumamus exordium, est aliquid de novo facere; hoc autem duplici modo evenire potest; aut rem, quæ non erat, e nihilo extrahendo, atque ab statu non existendi ad existentiam transmutando, & hæc dicitur creatio (88); aut rem jam existentem in alium statum transferendo, quod *eductio* apud scholæ auctores dicebatur, *modificatio* autem a recentioribus audit. Hinc *creationem* vocabant productionem rei tam ex *nihilo sui*, quam ex *nihilo subjecti*: *eductionem* vero productionem ex *nihilo sui*, minime autem ex *nihilo subjecti*.

660 Corol. 1. Nulla igitur substantia produci potest nisi per creationem: nam substantia est ens per se existens (167), quod idem refert ac in se ipso existens; omne autem quod per se, & in se ipso existit, ex alio produci nequit: quod enim ex alio producitur, in illo, ac per illud existit: ergo omnis substantia creari debet.

661 Corol. 2. Modificationes substantiæ non creantur, sed educuntur, aut eduntur ex substantia. Modificationes enim sunt diversæ configurationes substantiæ, sive ejusdem diversi existendi, ac ad alia se referendi modi: hoc autem tantum importat diversos status ejusdem rei jam existentis: mutari enim non potest, nisi quod existit: modificatio igitur non est creatio substantiæ, sed ipsius substantiæ in alium statum, seu modum ductio.

662 Positio 1. *Deus omnes substantias creatas e nihilo produxit, atque adeo creavit*. Prob. Nullum ens contingens a se habet sufficientiam existendi: ergo ab alio ab statu non existendi ad existentiam transferri debet (131): hæc autem translatio est productio ex nihilo: ergo creatæ sunt, & quidem ab alio. Hoc autem solum esse potest Ens necessarium, sive Deus (132): ergo a Deo creatæ sunt. Deinde omnis substantia solum per creationem producitur (89); creandi autem facultas potentiam infinitam exigit (628), quæ tantum Deo competere potest: a Deo igitur creatæ sunt omnes substantiæ.

663 *Conservatio* est continuata existentia entis jam producti. Duplicem conservandi modum distinguunt, *directum* unum, *indirectum* alterum. Directa conservatio est positiva voluntas rei existentiam conservandi: *indirecta* est remotio impedimentorum, quibus destrueretur; ex. g. voluntas, sive decretum res e medio tollendi; quæ ejus destructionem importarent. Hanc tantum conservationem
suf-

sufficere nonnulli opinati sunt, eo quod, posita voluntate Dei rem producendi, ejus existentia continuari debeat, si nihil adsit, quod ipsius destructionem necessariò inducat.

664 Positio 2. *Deus res creatas conservat voluntate permanente, sive utraque conservatione tam directa, quam indirecta.* Nam nisi verbis tantum contendere velimus, planum est, decretum divinum res producendi respicere etiam tempus omne, quod ipsis statum conservare decernit, quod veritatem in propositione assertam manifestissimè ostendit. Neque Deum velut artificem humanum fas est sibi fingere, qui postquam opus perfecit, e manibus dimittit, quasi emancipans, donec ab aliis causis in ipsam agentibus convellatur. Hoc enim causæ limitatæ, ac aliis distentæ curis maximè convenit; Deum tamen, cui omnia nuda, & aperta sunt, & qui omnipotentia sua omnia sibi subjicit, hujusmodi agendi modus minimè decet. Hinc apud scholas invaluit paræmia, *conservatio est continuata productio*; nimirum res creata quolibet instanti suæ conservationis addeò est dependens ab omnipotentis manu, quæ illam e nihilo extraxit, ut hac voluntate illam conservandi cessante, in nihilum iterum abiret.

665 Corol. Virtus igitur *creandi, conservandi, atque annihilandi*, ut loquuntur, Dei solius propria est: quidquid sit de inutilibus illis quæsitis, utrum hæ facultates de *potentia Dei absoluta* competere possint creaturæ. Recole, quæ diximus (art. 121), ubi etiam a notione Entis necessarii hætenus dicta luculenter confirmantur.

666 Oppones. Creatura semel existens debet perseverare, dum non adsit voluntas Dei illam destruendi: ergo sufficit indirecta conservatio. *R. neg. ant.* si excludat positivam voluntatem Dei rem conservandi: nec enim creatura habet existentiam nisi dependentem a Deo; unde in quocumque existat momento, adesse debet positivum decretum illam conservandi. Melius dixeris, decretum illud rem producendi tempus omne respicere, quo res conservanda erit. Essentialis enim dependentia creaturæ a Causa prima necessariò includit, ut ab eo & primam existendi rationem & hujus existentie perseverantiam, seu rationem perseverandi in eo statu, ex illo habeat.

667 Inst. Opus artefactum semel ac exactum sit, non indiget actuali conservatione artificis: ergo idem dicendum de artefactis perfectioribus omnipotentis, ac sapientissimi Opificis. *R. neg. cons. analogia adducta* propositum non convincit: nam artefacta non habent ab auctore, nisi modificationes materiæ, a qua, non ab artifice, dependet earum conservatio: sentia vero creata esse suum *simplicitate* habent a Deo, a quo proinde habent continenter sustentari, ne iterum abeant in nihilum.

668 Oppon. 2. Animus est spiritualis, ac proinde corrumpi non potest (547): semel ergo productus, ac sibi relictus, perseverare semper debet in suo statu. *R. dist. cons.* perseverare in suo statu per decretum in eo conservandi, *conc. cons.* sine positiva Dei voluntate, *neg. cons.* Substantia spiritualis eo sensu dicitur indelebilis, quo & simplex: adeoque nulla causa creata ejus statum mutare potest, quum nullas habeat partes, quarum dissolutione, aut transpositione desinat esse, quod erat: ceterum essentialem dependentiam ad primam Causam referens, in ejus voluntate existendi rationem & incipientem, & perseverantem habeat, oportet.

669 Oppon. 3. Ad infinitam sapientiam Artificis supremi spectat perfectiora artefacta construere, quam illa sint hominum: sed horum opera, cessante manu artificis, perseverant: ergo potiore jure & illa Dei semel producta extare debent sine novo artificis conatu. *R. dist. maj.* perfectiora eo modo, quo perfectio creata conciliari potest cum divinis attributis, *conc. maj.* perfectione hominum arbitrio definienda, *neg. maj.* Dependentia, quam creatura a suo Creatore habet, omninò imbibitam hanc necessitatem metaphysicam includit singulis momentis ab illius actione pendendi. Hinc Deus non potuit creare mundum ita, ut semel productus per se ipse, ut ita dicam, incederet, ac nulla actione positiva a Deo regeretur; hoc enim essentialem creaturæ dependentiam, ac dominium Dei in res creatas convellit. Verum, ut candidè dicam quod sentio, hæc questio ex illis est, quæ a libidine altercandi ortum duxerunt. Omnes quippè re idem sentiunt, oratione discordant. Quis enim asseveraverit, rem quampiam existere posse, quin a Deo decreta sit ejus duratio per omne id tempus, quod permansura est in rerum natura? dum igitur perseverat, vi illius voluntatis existit, quæ & producendam, ac tamdiu conservandam decrevit.

670 *Concurrere* ad alterius actionem est, suppeditare aliquid, ex quo illius actio sequatur. Hinc *concurrus* seu *cooperatio* duplex distinguitur, *generalis*, ac *immediatus*: primus esset ille, quo Deus res creatas semel productas sibi ipsis permitteret, ut ceteras actiones Marte suo peragerent, quin Deus in has actiones aliquid influeret: dicitur etiam *concurrus medius*. *Immediatus* autem ille est, quem *simultaneum* etiam vocant, quo non solum Deus res creatas producens illarum statum conservat, verum etiam ad singulas sui status modificationes consensione quadam cooperatur, ita ut quæcumque actio a creatura profiscatur, vim a Deo ad hanc eliciendam accipiat. Quo autem sensu ejusmodi *actiones, influxus, cooperationes*, ac si qua sunt alia intelligi debeant, exposuimus in Scholio ad causas occasionales.

671 Prop. 3. *Deus concurret ad omnes actiones creaturarum, & quidem illo cooperandi modo, quem concursus simultaneum appellant.* Prob. Tam facultas operandi, quam illius exercitium sunt quædam perfectiones: sed a prima causa velut fonte omnis perfectio dimanat: ergo a Deo immediatè concurrente creaturarum actiones derivantur. Adde huc, quod omnes causæ creatæ quovis momento a Deo conservantur (665): ergo ab eo accipiunt agendi vim, et exercitium hujus facultatis. Demum effectus a causa secunda productus, est etiam simul et causæ primæ: ceteroqui illa causa esset prima ad hunc effectum collata, non secunda, nisi in sensu nimis lato, quemadmodum si *genus*, et *proavos*, et *quæ non fecimus ipsi*, causam nostrorum actionum diceremus.

672 Oppon. 1. Si Deus ad actus omnes causæ secunda simul concurreret, etiam pravas actiones produceret: hoc autem Dei sanctitatem minimè decet: ergo sufficit generalis concursus. R. *dist. maj.* actiones pravas *physicè* consideratas produceret, *conc. maj. moraliter* consideratas, *neg. maj.* In actionibus pravis duo distinguenda sunt, quæ separari omnino possunt; actus physicus creaturæ, ac *defectio ab ordine* morali; primus est effectus naturæ, quemadmodum reliquæ productiones naturales; defectio ab ordine e voluntate humana tantum provenit, quæ sua libertate abutitur. Ad casum singularem rem deducamus. Primus ille homicida Cainus fratrem occidens, et voluntate prius destinavit illum de medio tollere, et instrumento aliquo postea violenter motum imprimens in Abelis machinam corpoream, ipsam dissolvit. Illa voluntatis defectio a lege Dei, ab exercitio libertatis in alteram partem se inflectentis contra præceptum divinum, a Caino tota est: actiones autem illæ *physicæ*, imò et actus ille voluntatis, quatenus animæ modificatio est, pravitatem non continent. Quod perspicuum est, si actum ipsum a Caino aut amente, aut in justa defensione productum consideremus. Potest igitur Deus ad hos effectus producendos ut causa prima concurrere, quin sanctitudinem suam hujusmodi effectio contaminet. Imò qua voluntate actionem velut effectum physicum decernit, voluntatis abusum detestatur, voce naturæ transgressori inclamans, a supremo Legislatore id prohiberi (658).

673 Replicabis. Homini hoc modo ad rem turpem concurrenti adscriberetur etiam actio prava: ergo et Deo, quamvis electivè non descendat ad actus productionem. R. *dist. ant.* Homini agenti tamquam causæ singulari, ac proprium elicenti actum ex voluntatis electione ad actum pravum concurrendi, adscriberetur actio prava, *conc. ant.* homini agenti tamquam causæ suo modo universali, *neg. ant.* Ma-

ni-

nifestum est, judicii reum juxta allegata, et probata absolventi, quem tamen secretiore, ac minimè revelanda notitia crimini obnoxio esse cognosceret, imputandam non esse nocentis absolutionem: agit enim tunc vices legis universalis præcipientis, neminem condemnare jus esse, nisi reus probetur. Idem dicendum de Sacerdote ut publico Ecclesiæ ministro impertiente homini publicè petenti sacram communionem, quamvis e tribunali confessionis eidem constiterit, reum peccati lethalis ad sacram mensam se sistere, ut in theologia morali communiter docent. Deus autem ut causa universalis sartam testam libertatem homini conservans, ad ejus exercitium debet concurrere; non quidem ut illum ad malum determinet, ac impellat; sed ad actiones físicas ut causa universalis cum causa secunda producendas concurrens, ac permittens hunc libertatis abusum, ad alios fines, quos sapientissimè intendit (656).

674 Insistes. Actio Dei, & actio creaturæ sunt una, eademque actio, vi cujus idem effectus producitur: sed creatura ab illa denominatur peccans: ergo & Deus si immediatè cum creatura concurreret. R. *dist. ant.* sunt eadem actio relatè ad effectum propugnandum, *conc. ant.* ratione modi, ac principii agendi, *neg. ant.* Causa secunda primæ necessariò subordinatur, atque aded effectus ab utraque indivisibiliter producitur. Deus tamen, ut causa universalis, effectum physicè ponit a causa libera determinatum, cujus potestati permisit electionem; eamque ipsi omnino concedere debuit, si liberam in suis actionibus condere voluit.

675 Oppones 2. Nec explicari, nec intelligi potest, quomodo Deus concurret immediatè ad actus creaturæ, maximè si de actionibus liberis sermo sit: ergo commentitius est hujusmodi concursus simultaneus. R. *neg. ant.* Concursus ille generalis exponi potest per decretum, quo Deus vult res creare, & conservare: peculiaris ille ad actiones singulas, per decretum decernens singulos effectus juxta seriem legum generalium secuturos, si de effectibus necessariis sermo sit. Quod actus liberos spectat, est voluntas ponendi talem actum, ad quem Deus prænovit, voluntatem creatam se determinaturam, ea scientia quam conditionatorum vocant, ut jam artic. 511, exposuimus. „ Deus movet, ait D. Thomas, voluntatem hominis, sicut universalis motor, ad universale objectum voluntatis, quod est bonum, & sine hac generali motione non potest aliquid velle; sed homo per rationem determinat se ad volendum hoc, vel illud, quod est verum bonum, vel apparet bonum; sed interdum specialiter Deus movet aliquos ad aliquid determinatè volendum, quod est bo-

Tom. II.

A 2

num,

num, sicut in his, quos movet per gratiam., 1. 2. Q. 9. art. 6... Vide quæ diximus ex eodem S. Doct. art. 509.

676 Insistes. Talis concursus dici non potest *simultaneus*. Prob. Determinatur a creatura: ergo non est *simultaneus*. R. *dist. ant. prob.* determinatur a creatura in *statu absoluto*, *neg. ant.* in statu conditionato, *conc. ant.* Responsio manifesta est ex dictis art. præcedente: neque enim ab statu conditionato ad statum absolutum transibit actio creaturæ, nisi Deus velit talem actum poni: quod igitur actio physica transeat ab statu conditionato ab absolutum, a Deo determinatur.

677 Dices. Actio determinans est prior actione determinata: sed actio creaturæ determinat concursum Dei: ergo prius illo intelligitur, adedque *simultaneus* non est. R. *dist. maj.* actio determinans, & independens, *conc. maj.* actio determinans, & *subordinata*, *neg. maj.* Id autem sequenti exemplo illustrari solet. Rex præficiat alicui provincie Proregem, & edicto suo decernat, se omnia velle, quæ Prorex jussurus est, ac decreturus pro rerum exigentia. Deinde Prorex dicat; *statuo, ut provincia hujus incolæ urbi novæ construenda adlaborent*. En duæ voluntates, quæ volunt novæ urbis constructionem; utra prior hunc numero effectum voluit? an Regis, an Proregis? sanè neutra. imo. non Regis; quia Rex volebat per voluntatem generalem, quidquid a Prorege statuendum erat, nondum tamen hanc novæ urbis constructionem ante Proregis statutum. 2do. non Proregis; nam eo ipso instanti, quo vult Prorex civitatem construi, eo ipso Rex velle intelligitur. Idem, proportionem servata, dicendum est de voluntate Dei generali applicata, & determinata per creaturam liberam ad actum aliquem singularem. Ita Jacquierus, Met. Part. 2, sect. 2, cap. 2, e quo solutionem mutuavimus. E nostro autem peno hanc etiam adhibemus: *dist. min.* actio creaturæ in statu absoluto determinat concursum Dei; *neg. min.* actio creaturæ in statu conditionato, *subdist.* determinat in statu conditionato, *neg.* in statu absoluto, *conc. min.* Hac omnia plana sunt ex dictis art. 675.

678 Inst. Si actio creaturæ Dei concursum determinaret, Deus penderet a creatura: at hoc indignum Deo videtur: ergo falsum prius. R. *dist. maj.* penderet a creatura agente vi accepta a Deo, ac ipsi subordinata, *conc. maj.* virtute independente a Deo, *neg. maj.* Si Deus velit sartam tectam creaturæ libertatem servare, necessarium ab eadem proficisci debet determinatio suæ actionis, ut aiebat D. Thomas cit. a. t. 675. Hoc enim agentis liberi munus præcipuum est, eligere inter extrema; quod si id in sua potestate non habeat, actum, & conclamationem est de libertate.

CA-

CAPUT SEXTUM.

De Deo creaturis providente.

679 *Providentia* cura illa dicitur, qua quis rerum suarum satagit, eas ad finem aliquem dirigens, & apta media disponens, ut tandem illum assequatur: sive *ratio ordinis partium in toto*, & *ordinis rerum in finem*, ut explicat S. Thomas (1. Par. q. 22. art. 1.). Ex hac generali notione providentiæ, quid providentiæ divina sit, facile intelligatur; quæ quidem vel *universalis* est, vel *specialis*: prima generalem universi procuracionem denotat: altera singulorum entium administrationem.

680 Schol. Mirum est fuisse, ac etiamnum extare aliquos homines, qui se veluti fungos in hac rerum universitate natos existiment, nec aliquid in tam mira rerum compage nisi casu accidisse, ac in posterum eventuum arbitrentur. Quod quidem mirandum minus est in iis, qui Deum existere negant, certè in votis habent: verum eos, qui divinitatem minimè inficiantur, quo pacto Deum nihil curantem, & omnia susque deque habentem, sibi persuadere possint, fateor me intelligere nequire. At verò hujusmodi nodum Vellejus Epicureus jamdudam solverat, rationem reddens, cur ab rerum humanarum procuracione epicurei Deum removerent. „ Imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & pleni negotii deum? . . . His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuumus eos, quos intelligimus, nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri querere: & piè, sanè, & colimus naturam excellentem, atque præstantem., de Nat. Deor. lib. 1, c. 20. Egregium sanè cultum curata bene cute Epicuri de grege porcos se Deo exhibere!

681 Prop. Dico igitur *Providentia Dei mundum, & omnes mundi partes, & initio constitutas esse, & omni tempore administrari*. Prob. Deus pollet infinita scientia, possibilis ac futura omnia comprehendente (642); sapientissimus item est in suis decretis (650); media apta ad fines suos disponens, atque ab omnipotentia sua ad manum habens res omnes sibi obsequentes, ut de iis ad placitum disponat (625); denique entia creata conservat, speciatim ad singulas: & fines concurrentes (664, 671): est igitur providentissimus, quàm folium arboris sine ipsius dispositione moveatur, nedum res humanæ, ipso imprudente, gerantur. Et quidem omnia argumenta, quæ

A a 2

Deum

Deum existere ostendunt, & ipsum rebus humanis providere persuadent, ut attentius ea consideranti liquebit.

His adde nationum omnium consensum, quæ philosophia minimè abutentes, ut vitia defendant, ac propoveant, sed natura voce admonita, semper in rebus adversis, dubiis, aut prosperitatem appetentes, plerumque etiam inopinantes, ut in repentinis casibus videmus, ad Deum convertuntur, ut exaudiantur. Et quidem sine providentia omnis virtus, pietas, religio, jus, societas, vacua nomina existant, quemadmodum in atheo mundo extarent, fateamur oportet. Nam ut sapienter agebat Tullius, sunt philosophi, & fuerunt, qui nullam habere censerent humanarum rerum procuracionem deos: quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia purè, ac castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii nec possunt nos juvare, nec volunt, nec omninò curant, nec quid agamus animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli, necesse est; quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollatur. „

lib. 1. de Nat. Deor. c. 2.

Legi etiam potest Oratio Balbi in lib. 2. cap. 29. Proximum est, ut doceam, deorum providentia mundum administrari: ubi egregie, si stoicorum quædam futilia demas, providentiam e tribus capitibus demonstrat, quæ sic proponit cap. 30. „ Dico igitur, providentia deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio constitutas esse, & omni tempore administrari; eamque disputacionem tres in partes nostri ferè dividunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos; quo concessò, contitendum est, eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, omnes res subjectas esse naturæ sentienti, ab eaque omnia pulcherrimè geri: quo constituto, sequitur ab animantibus principis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum caelestium, atque terrestrium „ Egregium illud in primam partem exordium.

„ Primum igitur aut negandum est Deos esse, quod Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut qui deos esse concedant, iis sa-

ten-

tendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. Nihil est autem præclarus mundi administratione: deorum igitur consilio administratur. Quod si aliter est, aliquid profectò sit, necesse est, melius, & majore vi præditum, quam deos, quale id cumque est, sive inanima natura, sive necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subjecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cælum, maria, terræ regantur. Nihil autem est præstantius Deo: ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subjectus Deus. Omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus intelligentes esse deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæc modo tractandæ, et tuendæ; an vim non habent, qua tantas res sustineant et gerant? At et ignoratio rerum aliena naturæ deorum est; et sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in majestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentia mundum administrari. „ Sed jam argumentationes impiorum videamus.

682 Argumentum Epicuri sic proponit, ac solvit Lactantius, lib. de ira Dei, cap. 13. „ Deus (inquit Epicurus) aut vult tollere mala, et non potest: aut potest, et non vult: aut neque vult, neque potest: aut et vult, et potest. Si vult, et non potest, imbecillus est; quod in Deum non cadit. Si potest et non vult, invidus; quod æquè alienum a Deo. Si neque vult, neque potest; et invidus, et imbecillus est, ideòque neque Deus. Si vult, et potest, quod solum Deo convenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa non tollit? Scio, plerosque philosophorum, qui providentiam defendunt, hoc argumento perturbari solere, et invitos penè adigi, ut Deum nihil curare fateantur, quod maximè quarit Epicurus: sed nos, ratione perspecta, formidolosum hoc argumentum facile dissolvimus. Deus enim potest, quicquid velit; et imbecillitas, vel invidia in Deo nulla est: potest igitur mala tollere, sed non vult; nec ideò tamen invidus. Idcirco enim non tollit, quia et sapientiam, sicut docui, simul tribuit, et plus boni, ac jucunditatis in sapientia, quam in malis molestiæ. Sapientia etiam facit, ut Deum cognoscamus, et per eam cognitionem immortalitatem assequamur, quod est summum bonum. Itaque nisi prius malum agnovimus, nec bonum poterimus agnoscere. Sed hoc non vidit Epicurus, nec alius quisquam: si tollantur mala, tolli pariter sapientiam, nec ulla in homine virtutis remanere vestigia, cujus ratio sustinenda, et superanda malorum acerbitate consistit. Itaque propter exiguum

compendium sublatorum malorum maximo, et vero, et proprio nobis bono caremus. Constat igitur omnia propter hominem proposita tam mala, quam etiam bona. „

Quod autem mirandum magis, ac penè incredibile est, impios homines, qui contra providentiam alta voce inclamant, quod mala in mundo cernantur, quibus carere potuissent mortales; quum de Deo agitur, ex malorum absentia argumentum sumunt, ut divinitatem de medio tollant. Sicut hoc incredibile videatur, audiat Cottam in 3, de Nat. Deor. c. 15. „ Qualem Deum intelligere non possumus nulla virtute præditum. Quid enim? prudentiam ne Deo tribuemus? quæ constat scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est defectu bonorum, & malorum? . . . Nam fortis Deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum Deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum Deum intelligere qui possumus? „ Ut ergo hominem virtute præditum intelligamus, scientiam rerum bonarum, & malarum habere debet; cui autem mali nihil est, nec esse potest, hanc scientiam ex concessis habere nequit: ut ergo homo virtutem exerceat, et mala, et bona sint, oportet. Rursus fortem Deum intelligere non potes, quia doloris, laboris, ac periculi nihil ipsum attingit: ergo ut hominem fortem concipias, dolori, labori, ac periculis subjectum debes intelligere. Necessaria igitur sunt mala: quæ enim mala sunt, si labor, dolor, periculum, malum non sunt?

683 Verum insistit Cotta; ejusque, ac reliquorum improborum rationes contra providentiam pro virili parte promovet Baylius. Esto, sint mala physica: rationem tamen cur hominibus dedit Deus, qua majorem partem abusuros esse cognovit? responsum ipse præoccupat. *Sed urgetis identidem, hominum esse illam culpam, non deorum, ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset.* Contra quod sic insurgit: *Si homines rationem bono consilio a diis immortalibus datam in fraudem, malitiamque convertunt; non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Ut si medicus sciat, eum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sumpturum, statimque periturum, magna sit in culpa; sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos sciebat ea pervertere, & improbe usus.* Respondet Genuensis, Deum non potuisse peccatum impedire, nisi aut creaturam condidisset infinitam, cujus cognitio ad omnes circumstantias se extenderet, in quibus posita operari deberet, quod erat impossibile: aut legem illi non proposuisset, quod a sanctitate Dei prorsus alienum est: aut libertatem ei denegasset, quod ma-

li, non boni Dei signum fuisset. Sed ut acutè observat Tamagna, finitis limitibus sapientiam, potentiamque Dei coarctat hæc responsio: posset enim a Baylio urgeri, hominem sub gratia efficaci constitutum, nec infinitum fore, nec legem violaturum fuisse, retenta libertate. Imò verò id a Baylio replicatum, manifestum est ex ejus verbis, quæ e gallico in latinum sermonem converto. *Quod si bonitas finita, ut est illa parentum, necessariò exigit, ut præcaveant, quantum in ipsis est, deteriorem usum donorum, quæ filiis præbent; tantò magis bonitas infinita & omnipotens præcavere debet perversos munerum suorum effectus.* Baylius in Lexico ver. Manich.

„ Nos itaque, respondet laudatus auctor, libenter damus, potuisse, et posse Deum sædam vitiorum omnium auferre colluviem, ipsi homini gratiam tantum efficacem tribuendo. At non dedit. Ita sanè, quid igitur? ergo malus fuit. Ne unius quidem syllogismi homo hanc inscitam conclusionem intulisset umquam. Non quaritur modò, quid a bono Deo posset effici, ut malum vitaretur, et indubiè vitaretur: sed quid ab ipso foret præstandum, ne malus diceretur, et esset. Quousque igitur non evincant impij, necessariò debuisse Deum, nisi vellet malitiæ nota inuri, hominem tali gratia donare, numquam ex eo quod poterat, quid deberet, poterant inferre. Qui autem fieri potest, ut ostendant, munus fuisse Dei etiam providentissimi, efficaci gratia hominem insignire? Nonnè catholici ostendunt (quoniam ad theologiam revelatam non tollit impietas), gratiam efficacem esse donum Dei supernaturale, prorsus gratuitum, ad quod nec natura, nec lex ullum jus habet, aut ullam repetendi rationem? Nonnè consentiunt omnes, vel nulli denegari media ad salutem sufficientia: vel, sicut non concedantur, non concedi nisi in pœnam præcedentis peccati? Sicut fidei dogma est illud quod profert Baylius, ita omnium communis opinio est, quam nos exposuimus. At quoties homo et natura, et gratia adjutus potest felicitatem consequi, nonnè Deus, ut propriam bonitatem et exerceret, et ostenderet, quantum in se erat, est operatus? Si ergo labitur homo, et deficit, et peccat, non Dei, sed ipsius malæ voluntatis est vitio vertendum. „ Met. Part. 3, sect. 1, art. 2. Huic nos argumento jam occurrimus art. 656, et 673. Similitudo parentum a Baylio adducta, quemadmodum illa medici a Cottâ promota, ad rem non sunt. Toto enim calo causa peculiare a causa generali distant; nec leges unius alteri applicandæ sunt. Illa effectus singularis curam gerere, hæc omnia ad totum referre debet, cujus harmonia ex dissonantiis etiam perfectior evadit. Præterea quis neget, aliquem ab usum a parentibus sapien-

ter permitti non posse, ex quo prævideant majus bonum filio obventurum?

684 Insistit adhuc Cotta, putans se uno versu Telami totum locum conficere, cur dii homines negligant:

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Resp. cum Seneca, ut ethnicum ethnico opponam: *Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet: eos autem, quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis servat. Erratis enim, si quem judicatis exceptum, veniet ad illum dii felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus, dilatus est.* De Provid. qui totus aureus, & ad unguem ediscendus libellus, nisi quaedam ad calcem de suicidio adjecisset: qui error per ejus opera latè serpit. Hoc argumentum alia forma propositum jam solvimus art. 656. quem consule.

685 Dices. Cur Deus aliquos impios statim in hac vita punit, alios non item? Quosdam justos tranquillam vitam, ac bonis cumulata, agere sinit; alios verò ærumnis continenter vexat. „ Homo sum, respondet Salvianus, non intelligo, secreta Dei investigare non audeo, & idè etiam attentare formido; quia & hoc ipsum genus quasi sacrilegæ temeritatis est, si plus scire cupias, quam sinaris. Quid me interrogas, quare alter major sit, alter minor? alter miser, alter beatus? alter fortis, alter infirmus? qua causa quidem hæc Deus faciat, non intelligo; sed ad plenissimam rationem abundè sufficit, quod a Deo agi ista demonstro „ *lib. 3, de Gab. Dei. R. 2.* Si omnia constanti quadam lege fierent, potius deducerent impii, nulla providentia mundum gubernari, sed omnia pondere suo statutis a natura legibus ire, ac necessitate constante ferri. Hac autem varietate mirabili, quæ nec omnes probos bonis cumulatos, nec omnes perenniter afflictos: improbos quandoque impunes, ac rebus omnibus affluentes ad ultimam senectam pervenire; quandoque tamen justas penas luere, satis superque ostenditur invisibilem quandam mentem omnia disponere, ac providere, miro tamen ac imperscrutabili modo, humanum captum penitus superante. Hæc etiam fortassè pendent ab occulta quadam connexionione systematis nostri globi cum aliorum astrorum errantium systematibus; quæ divinañdo tantum conjectamus existere; quamvis, depositis præjudiciis, hanc opinionem similem vero esse, sana ratio minimè abhorret. Quæ si ita sunt, hæc mirari desinemus, quum ea, quæ extra nostram terrenam hanc patriam geruntur, aliter quam conjectando intueri possimus.

686 Oppon. 2. Moralium præceptorum observantia necessaria est homini ad suam felicitatem obtinendam (658), eorumque notitia, si Deus omnibus providet, cunctis mortalibus altè impressa esse deberet: hoc autem falsum esse testantur nationes barbaræ, belluarum more viventes: nulla igitur est providentia rerum humanarum. *R. dist. maj.* Moralium præceptorum generalis notio omnium captui accommodata necessaria est, *conc. maj.* ad singulares conclusiones ex illis principiis longa ratiocinatione deductas, *neg. maj.* Equidem fidentissimè affirmo, nullum mentis compotem generali illa præceptorum legis naturalis notione destitui. Argumentum a barbaris nationibus desumptum validum esset, si intima cordis barbarorum arcana rimari liceret, inibique penitus obliterateda dogmata illa naturæ contueri. Quod nisi probent sibi licuisse providentiæ divinæ osores; ea fronte, qua perfractè asseverant omnem penitus in barbaris justis, ac honesti ideam obliteratedam, & nos in ipsis permanere contendimus. Nec modus ipsorum operandi contra hujusmodi principia aliquid evincit; esset enim & hoc argumentum validum, plures culturarum nationum incolas dogmata illa ignorare, quæ etiam impendentibus capiti pœnis gravissimis, adèd licenter infringunt.

687 Schol. Quomodo Deus omnibus ad salutem necessaria subsidia præparavit, nullumque etiam in remotissimis barbarorum regionibus existere qui jurè de Deo conqueri possit, auxilia sibi denegasse, quæ ad vitam æternam assequendam conducunt, in sublimiori theologia tractatur. Alia item argumenta, quæ a præsentia Dei hauriuntur, ac rebus necessitatem imponi probare conantur, suis quæque locis explicata manent, ne eadem repetamus.

688 Oppones 3. Indignum Dei majestate videtur de minimis curare, quod & romanæ leges prætorem dedecere judicant: ergo nulla datur specialis providentia, quæ singulis rebus provideat. Quod & D. Paulus innuere videtur, de bobus non curare Deum asserens; ac D. Hieronymus comprobat, negans Deum scire per singula momenta, quot nascantur culices, aut moriantur. *R. neg. ant.* cujus falsitas demonstratur ex Evangelio: *Nonne duo passeret asse venerunt, & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro?* cui contradicere Paulus minimè censendus est: atque adèd de cura illa comparativa, quam ad homines Deus extendit, inibi manifestè loquitur. Quod idem dicendum ad Hieronymi verba, ut ipse explicat; eandem rationabilium, atque irrationabilium providentiam esse negans. Ceterum providentiæ divinæ nulla anxietate, ac negotio, ut epicurei sibi fingeant, ad minimas

mas etiam res se extendit; omnia simplicissimo intuitu sine ulla confusione intuens, ac mirabili artificio ad universi machinationem disponens, ut singula quæque ad unum finem mirificè consentiant. Et quidem a sensationum nostrarum haustis iudiciis plura vilia, fœda, inutilia putamus; eo quod sensus offendant, ac malè afficiant, quæ tamen in se spectata ejus generis censenda sunt, ac aurum, gemmæ, flores, &c. quorum & usu delectamur, ac magno in pretio habemus. Quod si aliis sensibus donati fuissetus acrioris irritamenti capacibus, fortassis ea, quæ magni ducimus, pro fœdis ac vilibus æstimaremus.

689 Corol. Ex dictis spontè descendit, absurdum planè esse duorum principiorum commentum, quod antiquum orientis populorum dogma in religionem christianam manichæi introducere tentarunt: omnia bona a bono principio, mala a malo originem ducere existimantes. Hujusmodi opinio absurda planè, ac omnibus metaphysicæ notionibus contraria, nullis argumentis innititur, quam iis a malorum existentia deductis, quæ etiam Baylii cavillationibus roborata, hætenus proposuimus, ac solvimus. Sanè quæcumque afferri possunt a posteriori argumenta, etiamsi perspicua videantur, puri puti paralogismi cense di sunt, si contra demonstrationem a priori pugnare, manifestum prorsus sit. Porro, ut fatetur Bayle, argumenta a priori contra, a posteriori stant pro manichæis: causa igitur cadat, oportet; quippè paralogismis, haudquaquam ratione decertant. Clarkii Samuelis contra Baylium hæc olim fuit animadversio; nullum esse hominem, qui de physicis malis rectè posset judicare; quum integrum naturalium rerum systema ignoremus, ad quod omnia mala physica referuntur. Quo posito, quis umquam mala physica absoluta esse mala demonstrabit, ac non relativa, & quæ respectu totius systematis bona dicenda sint? Idem suo modo de malo morali dicendum est, cuius permissio etiamsi malum relativum sit ei, qui sua ab utitur libertate, ad systematis generale bonum ad amussim quadrare manifestum est, vel ex eo solum capite, quod culpa illa talem ac tantum meruit habere Redemptorem. Hic enim cum manichæis res nobis est, qui christianam religionem profitebantur. Sed hæc hætenus.

CAPUT ULTIMUM.

De Deo religiose colendo.

§. I.

De Religione generatim.

690 *Religionis* nomine cultum illum amoris, honoris, & obsequii ei, cui debetur, exhibitum intelligimus. Cultus autem hujusmodi non uno ex capite vitiosus esse potest: nam si exhibeatur, cui non convenit, aut modo ac ritibus minus decentibus, vel denique non rectè de ipsius natura, ac rebus ad ipsum pertinentibus, sentiendo, cultus ille absurdus sit, necesse est, quem *superstitionem* solent appellare. Quæcumque enim ex parte a recta ratione discesseris, etiamsi ponderosis cæremoniis, quæ augere magis cultum, quam minuere videantur, prosequaris, in vitium ducet culpæ fuga, ac proinde in superstitionem impingit. Imò ab hoc pietatis excessu nomen *superstitionis* inventum testatur Lucilius in Cicerone, religionem a superstitione discriminans his verbis: „Cultus autem deorum est optimus, itemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta, & mente, & voce veneremur. Non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, sunt dicti *religiosi* ex relegendo. . . Ita factum est in superstitioso, et religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis „ lib. 2, de Nat. Deor. cap. 28.

691 Religionem in *naturalem*, ac *revelatam* distribuunt. Prima ea omnia continet, quæ ad Dei cultum naturæ ductu, ac rationis lumine pertinere cognoscimus. Revelata præter ea, quæ ratione duce supremo Numini exhibenda cognovimus, extenditur etiam ad illa, quæ Deus homini patefacere voluit ad sui cultum spectantia. Utramque rursus in *theoreticam*, et *practicam* licet distinguere; prout nimirum ad ea, quæ de Numine Supremo credere, aut in ipsius obsequium agere oportet, religionem referri consideramus.

692 Corol. Religio revelata complectitur naturalem: imò ipsius perfectio, et complementum meritò dicenda venit: